

Ольга Гуль,

PhD, наукова співробітниця відділу історії середніх віків, Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України

olgagul7@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0648-104X>

¹ Z. Noga, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy* (Kraków, 2003); G. Jakimińska, *Elita władzy lubelskiej gminy miejskiej w latach 1555–1651* (Lublin, 2012); A. Kardas, *Elity władzy w Toruniu w XVII wieku. Mechanizmy kształtowania się i wymiany grup rządzących* (Toruń, 2004); O. Hul, "Elita władzy miasta Lwowa w XVI wieku", *Res Historyka* 35 (2013): 49–68.

² M. Długokęcki, *Elita władzy miasta Malborka w średniowieczu* (Malbork, 2004); W. Długokęcki, „Grupa kierownicza w Tczewie w XIV i pierwszej połowie XV wieku”, *Studia Bałtyckie. Historia* 3 (1998): 181–194.

³ E. Grin-Piszczek, *Elita władzy miasta Przemyśla od XIV do początku XVII wieku* (Przemyśl, 2019).

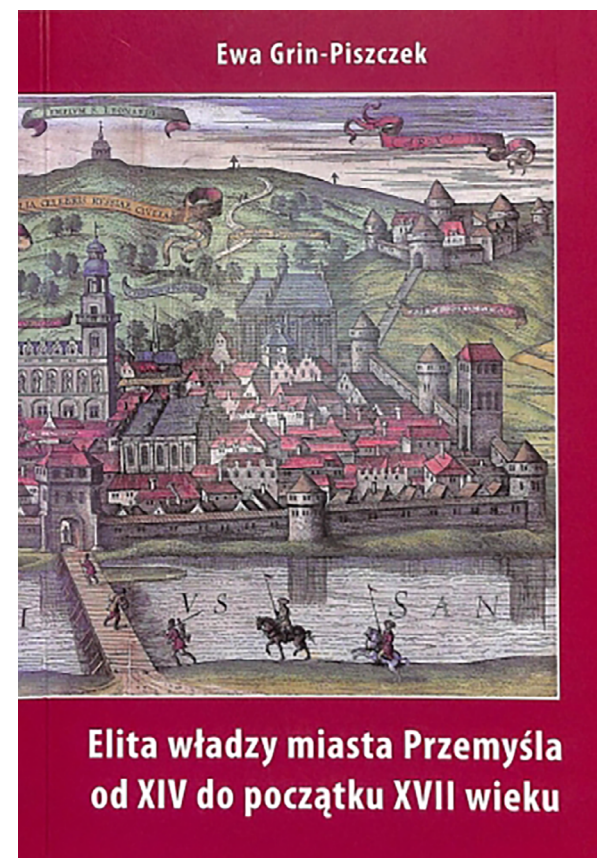
ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ МІСЬКОЇ ЕЛІТИ МІСТА ПЕРЕМИШЛЯ

Grin-Piszczek, E. *Elita władzy miasta Przemyśla od XIV do początku XVII wieku*. Przemyśl, 2019.

Вивчення міської історії, зокрема проблем функціонування міських еліт, перебуває у центрі уваги польських дослідників. На цей момент окрім ґрунтовних досліджень, присвячених різноманітним питанням з історії групи найвпливовіших міщан великих міст¹, вийшли друком праці, сфокусовані на дослідженні еліт та урядницького середовища малих осередків². У 2019 р. опубліковано монографію кустоша (охоронця фондів) Державного архіву міста Перемишля доктора Еви Грін-Піщик «Еліта влади міста Перемишля від XIV до початку XVII ст.», що висвітлює життя та діяльність владного середовища міста Перемишля³.

Праця є результатом дисертаційного дослідження авторки, написаного під керівництвом професора Кшиштофа Мікульського на гуманітарному факультеті Університету Миколая Коперника в Торуні, і водночас складовою загальнопольського дослідницького проекту «Міські урядники Речі Посполитої, Сілезії і Помор'я від XIII до XVIII ст.». У 2012 р. дослідниця видала друком список міських урядників Перемишля

© Ольга Гуль, 2022

⁴ E. Grin-Piszczek, *Urzednicy miejscy Przemyśla w XIV–XVIII wieku* (Toruń, 2012).

від XIV до XVIII ст.⁴, і це джерелознавче дослідження, як зазначає авторка, було основою для рецензованої монографії.

Праця складається з розширеного інформативного вступу, шести розділів, переліків скорочень, ілюстрацій, таблиць і діаграм, списку джерел і літератури, іменного та географічного покажчиків, а також додатка, що містить короткі біографи усіх міських урядників Перемишля.

У вступі дослідниця коротко висвітлила історію міста й принципи функціонування органів міської влади в окреслений період, охарактеризувала джерельну базу дослідження, розглянула різні трактування терміна «еліта влади» в історичній, політологічній і соціологічній науках, пояснила, кого саме з міських урядників вона відносить до цієї когорти осіб.

Авторка згадала про тісні зв'язки Перемишля з руськими землями, зокрема про те, що місто було столицею незалежного руського князівства, осередком православної, а згодом греко-католицької митрополії. За володіння цим містом упродовж віків точилася боротьба між володарями польських, руських та угорських земель. Описуючи засади функціонування інституцій магдебурзького права, Е. Грін-Піщик зазначила, що в початковий період локаційного руху, як і в інших містах, владні функції в Перемишлі виконували дідичні вїйти — осадники міста та їх наступники. Для вирішення питань, пов'язаних із функціонуванням міської громади, обирали також колегію райців і лавників, які й формували групу еліти влади. Посилення позиції цієї групи у інших містах зазвичай відбувалося після викупу містом дідичного вїтвства. У Перемишлі ж остаточний юридично затверджений викуп вїтвства так і не відбувся, а реальна влада від дідичного вїта до райців перейшла після видання двох королівських привілеїв у 1512 р. У першому з них король Сигізмунд Старий на прохання бурмистра, райців і всієї громади (не згадуючи дідичного вїта) підтвердив привілеї, надані місту його попередниками. Другий стосувався конфлікту між райцями й дідичним вїтом про право власності на сади, розташовані по обидва боки р. Сян. Цей спір король вирішив на користь райців і водночас заборонив вїту збирати податки за торги.

Першу згадку про судову лаву датовано 1402 р., тоді дідичний вїт обирав свого заступника судового вїта, який керував лавою. Точно не відомо, до якого часу дідичний вїт обирав судового вїта; є свідчення, що у 1568 р. його, як і лавників, обирали райці.

Перші згадки про міську раду — у 1353 і 1366 р. Рада у Перемишлі, за прикладом Львова, мала дві колегії — «райців урядуючих» і «райців старих». Спершу рада складалася з чотирьох осіб, а у 1551 р. її склад розширили до восьми. Тоді ж було затверджено засаду, згідно з якою функції бурмистра виконували по черзі усі «урядуючі» райці. Певний вплив на вибори членів міської ради мав староста, який затверджував елекцію і приймав присягу. Це було причиною численних конфліктів між ним і радою. Згідно з привілеєм від 1602 р. вісьмох членів міської ради мали затвердити староста, вїт із лавниками, цехмістри і представники

поспільства (колегія 24 мужів), які вибирали відповідно по двоє райців. У випадку смерті котрогось із райців його наступника мав вибрати той електор (староста, вїт із лавниками, цехмістри або 24 мужі), від кого був обраний попередній.

Значний вплив на розвиток міської влади Перемишля мав приклад сусіднього Львова. Зокрема, в обох містах було створено представницьку інституцію поспільства — колегію 24 мужів, члени якої мали право брати участь у виборах представників міської влади.

Отже, до еліти влади Ева Грін-Піщик віднесла членів міської ради, судової лави, а також судових вїтів. Загалом дослідженням охоплено 293 особи, яких вдалося ідентифікувати здебільшого на основі джерельного матеріалу зі збірок Державного архіву в Перемишлі.

Монографія складається з шести розділів, кожен з яких висвітлює певну сферу життя представників еліт влади. В межах кожного розділу (крім останнього) виділено три хронологічні періоди: перший — від XV ст. до 1512 р.; другий — від 1513 р. до 1551 р.; третій — від 1552 р. до 1602 р. Впродовж першого періоду у Перемишлі урядували 169 осіб, однак інформації про них дуже мало, часом авторці вдалося встановити лише дати, коли вони виконували посадові обов'язки. Значно більше даних знайдено про представників еліти влади двох наступних двох періодів (1513–1551 і 1552–1602 рр.), тоді урядували 48 і 76 осіб відповідно. Поділ кожного розділу на три періоди відповідно до важливих дат у процесі формування міського самоврядування Перемишля, безсумнівно, дає змогу краще зрозуміти історичний контекст кожного століття, зокрема простежити динаміку різних процесів, учасниками яких були представники влади. Однак, як видається, такий підхід дещо ускладнює сприймання інформації для пересічного читача.

У першому розділі монографії еліту влади розглянуто як соціальну групу. Описуючи механізми кар'єрного росту її представників, авторка визначає чотири основні шляхи розвитку урядницької діяльності в Перемишлі: 1) урядники, які завершували свою кар'єру на посаді лавника; 2) особи, що після лави переходили до міської ради; 3) особи, які одразу були обрані до ради, без попереднього урядування в лаві; 4) особи, що виконували обов'язки судового вїта. В інших містах урядницька кар'єра найчастіше починалася з лави, а згодом відбувався перехід до ради, однак у Перемишлі цього не завжди дотримувалися. З-поміж 293 урядників райцями були 129 осіб (44 %), 76 із них (26 %) починали свою урядницьку кар'єру з лави і тільки після цього були обрані до ради. 56 осіб (18 %) ніколи не засідали в лавничому суді, а одразу обрані до ради. 163 особи (56 %) завершили урядницьку кар'єру на посаді лавника. 36 осіб (13 %) були судовими вїтами, 17 із них ніколи не були обраними до ради, а уряд вїта був вершиною їхньої діяльності, 11 з них одночасно засідали в раді, а для 6 осіб ця посада була проміжною між урядуванням в лаві й раді. Авторка зауважила зв'язок між часом

прийняття міського права та початком урядування. Особи, які швидко переходили з лави до ради, переважно приймали міське право незадовго до початку урядницької кар'єри, натомість ті, хто ніколи не «авансував» до ради, зазвичай на обрання до судової лави чекали понад 10 років від дати прийняття до міського права. Пояснити цю тенденцію можна так: до першої групи здебільшого належали люди заможні або ті, що походили з багатих родин. Вони могли одразу після прибуття до міста набути міське громадянство і далі швидко пройти всі щаблі урядницької кар'єри. Натомість до другої групи вочевидь належали особи із меншими статками, які місця у лаві отримували завдяки своєму досвіду й навіть у поважному віці так і не були обраними до складу міської ради.

У другому розділі «Професійна зайнятість, економічна діяльність і джерела доходів» охарактеризовано сфери діяльності райців і лавників, до часу їх обрання на відповідні уряди. Опрацювавши значний масив джерельного матеріалу, авторка встановила рід занять більшої частини урядників. Від початку XV ст. до 1512 р. 82 % представників еліти влади були ремісниками, а 14 % займалися торгівлею; впродовж 1513–1551 рр. — 65 % ремісниками і 19 % купцями. Серед ремісників найбільше було представників шкіряних промислів — шевців, кушнірів, калитників, що й не дивно, адже ці професії належали до найпопулярніших у Перемишлі. Впродовж 1552–1602 рр. ситуація кардинально змінилася: в урядницькому середовищі значно збільшилася кількість купців — до 36%, і відповідно зменшилася чисельність ремісників. Таку ситуацію було зумовлено збільшенням ролі Перемишля у міжнародній торгівлі на шляху зі Львова до Кракова та активною участю купців у регіональних ярмарках (у Львові, Ярославі, Любліні). Як і в інших містах, дуже поширеним було поєднання ремесла й торгівлі, від якої ремісники отримували більші прибутки.

У третьому розділі «Майно представників перемишльської еліти влади» висвітлено фінансове становище урядників. На основі заповітів, уписаних до актових книг міста Перемишля, Еві Грін-Піщик вдалося відтворити як нерухомі надбання представників влади (будинки, кам'яниці, городи, ділянки, поля, луки, сади, фільварки, солодівні, броварні, шинки, цегельні, ятки, купецькі крами), так і списки рухомого майна (коштовності, прикраси, срібний посуд, одяг, хутро, меблі, предмети домашнього вжитку і навіть домашні тварини). Дослідниця зазначила, що представники міської еліти мали високий рівень життя і відповідно володіли значною кількістю нерухомості. Майже всі лавники, райці та вийти мали змогу придбати хоча б одне помешкання або ж отримували їх у спадок від батьків чи внаслідок вигідного одруження з багатими міщанками. Найчастіше представники влади купували будівлі, розташовані на Ринку й на прилеглих вулицях Львівській, Городоцькій і Єврейській. Авторка згадала також випадки володіння майном поза межами Перемишля, якщо представник еліти або його дружина походили з інших міст. Наприклад, Фабіан Лохман був власником

частини кам'яниці на Ринку у Львові (Шилінговської), а Станіслав Суліковський — кам'яниці в Кракові. Впродовж півтора століття значно збільшилася кількість нерухомості, що була у власності урядників, що може свідчити про поступове збагачення цієї групи осіб.

Наступний розділ «Сімейні відносини» присвячено дослідженню родинних зв'язків між представниками еліти влади. Авторка порівняла дані книг міської ради та заповітів і поділів майна і зробила висновок, що перемишльські урядники найчастіше одружувалися з представницями найбагатших міщанських родин і своїх дітей також одружували з представниками еліти. Процес входження особи до середовища еліти влади часто відбувався після шлюбу з донькою, сестрою або вдовою члена судової лави чи міської ради. Авторка навела декілька цікавих прикладів, коли приїжджі люди у такий спосіб входили у владні структури. Також у цьому розділі проаналізовано тривалість перебування у владі представників урядницьких родин, зокрема встановлено, що в деяких родинах урядники були впродовж чотирьох (Бзики), трьох (Гагатки, Чеховичі, Бечари) і двох (Сворчі, Цвенери, Крамарі) поколінь.

П'ятий розділ присвячено висвітленню етнічної та суспільної належності, а також територіальному походженню представників перемишльської еліти влади. Ці чинники мали неабиякий вплив на формування їхньої кар'єри. У Перемишлі доступ до міської влади мали лише особи римо-католицького віровизнання. У першій половині XV ст. серед них переважали німці, які згодом асимілювалися з поляками. Серед еліти влади були також особи вірменського та чеського походження. Русини як представники православного, а згодом греко-католицького віросповідання, лише у середині XVII ст. отримали від короля Яна Казимира привілей, що гарантував право вибору одного русина до ради і двох до лави. Більшість представників влади походили з Перемишля, але були й такі, що прибули з інших міст (46 осіб). Найбільше серед них походили зі Львова, Кракова, Нового міста, Сандомира, Ярослава, Дрогобича. Авторка зауважила різке збільшення кількості прибулих з інших міст на початку XVI ст. В цей час спостерігалось економічне піднесення Перемишля, тому купці активно використовували можливість швидко заробити.

Останній розділ праці має назву «Освіта представників еліти влади». З-поміж 293 урядників знайдено дані про освіту лише 24 осіб. Більшість із них навчалися у Краківському університеті, а згодом набули потрібної кваліфікації, працюючи у міській канцелярії. Серед них авторка виокремила двох осіб — Герарда Бобровіча, що походив із Кракова, де й здобув ступінь доктора медицини і філософії, і бакалавра Мацея Воргоцького — судового в'їта, який був автором відписів декретів Вищого суду магдебурського права на замку в Кракові з 1467 до 1594 рр. і мав тісні контакти з львівським синдиком Павелом Щербічем. З-поміж осіб із вищою освітою 13 походили з інших міст, отже, можна припустити, що у Перемишлі була потреба в кваліфікованих кадрах.

Підсумовуючи своє дослідження, Е. Грін-Піщик зазначила, що еліта влади міста Перемишля становила групу найбагатших мешканців, яким належала реальна влада в місті. Особи з цієї суспільної групи займалися найбільш прибутковими професіями: до початку XVI ст. здебільшого ремеслами, а відтак купецтвом, деякі особи поєднували декілька професій.

Важливим здобутком рецензованої праці є те, що дослідниця на основі джерельного матеріалу висвітлила невідомі факти з особистого життя представників еліти влади. Істотним доповненням тексту є короткі біографи 293 представників влади, які наочно ілюструють перебіг кар'єрного росту окремих із них. Дуже інформативними є таблиці, у яких, зокрема, подано дані про лавників і райців, які виконували функції провізорів шпиталів, шафарів (лонгерів) міської ради, що були відповідальними за фінанси, про ремісничі професії представників міської влади, нерухомість, що була у власності представників еліти влади, а також висвітлено кореляції між прийняттям до міського права та початком урядницької кар'єри. Основні результати дослідження ґрунтуються на значному науковому матеріалі, текст викладений послідовно і зрозуміло, а тому монографія зацікавить не лише фахового дослідника, а й пересічного читача.

References

- Długokęcki, W. *Elita władzy miasta Malborka w średniowieczu*. Malbork, 2004.
- — —. “Grupa kierowniczas w Tczewie w XIV i pierwszej połowie XV wieku”. *Studia Bałtyckie. Historia* 3 (1998): 181–194.
- Grin-Piszczek, E. *Urzednicy miejscy Przemysla w XIV–XVIII wieku*. Toruń, 2012.
- — —. *Elita władzy miasta Przemysla od XIV do poczatku XVII wieku*. Przemysł, 2019.
- Hul, O. “Elita władzy miasta Lwowa w XVI wieku”. *Res Historyka* 35 (2013): 49–68.
- Jakimińska, G. *Elita władzy lubelskiej gminy miejskiej w latach 1555–1651*. Lublin, 2012.
- Kardas, A. *Elity władzy w Toruniu w XVII wieku. Mechanizmy kształtowania się i wymiany grup rządzących*. Toruń, 2004.
- Noga, Z. *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*. Kraków, 2003.